

ACTIO PAULIANA

Doktorantė Dalia Augaitė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 2684 115
Elektroninis paštas dalia. augaite@hansa.lt

Pateikta 2004 m. birželio 20 d.

Parengta spaudai 2001 m. rugsėjo 30 d.

Pagrindinės sąvokos: *actio Pauliana*, teisinė prievolė, nesąžiningas skolininkas.

S a n t r a u k a

Actio Pauliana institutas buvo žinomas jau Romos laikais, tačiau Lietuvoje nuo 1964 m. galiojęs Civilinis kodeksas [2] 57¹ straipsniu, reglamentuojančiu šį institutą, buvo papildytas tik 1998 m. birželio 11 d. įstatymu [5]. Kadangi ši įstatymo nuostata nebuvo tinkamai suformuluota, *actio Pauliana* institutu kreditoriai retai naudojosi, o teismų praktika nebuvo didelė. 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusiam Civiliniame kodekse [3] (toliau – CK) *actio Pauliana* institutas įtvirtintas atskirame Šeštosios knygos IV skyriuje, pavadintame „Kreditoriaus interesų gynimas“, tarp kitų specialių kreditoriaus interesų gynimo būdų, pasireiškiančių tam tikra specifika. Šis civilinės teisės kreditoriaus interesus ginantis institutas dėl savo naujumo bei specifikos reikalauja išsamios analizės ne tik dėl to, kad teismai teisingai jį taikytų teismų praktikoje, bet ir kad kreditoriai žinotų apie įstatymo jiems teikiamas galimybes apginti savo teises prieš nesąžiningus skolininkus, kurie sudarydami įvairius sandorius sąmoningai mažina savo mokumą arba kitaip pažeidžia kreditorių interesus.

Šiame straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama kompleksiskai išnagrinėti CK įtvirtinto *actio Pauliana* instituto taikymo bendrąsias sąlygas bei sandorio pripažinimo negaliojančiu sukeltus teisinius padarinius skolininkui ir tretiesiems asmenims. Iki šiol šis institutas nebuvo sulaukęs didesnio Lietuvos civilinės teisės specialistų dėmesio, išskyrus doc. D. Ambrasienės¹ atliktą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizę šiuo klausimu.

Darbo tikslą nulėmė kreditoriaus interesų naujų gynimo priemonių aktualumas, t. y. remiantis Lietuvos Respublikos norminių teisės aktų analize, moksline literatūra, Nyderlandų Karalystės bei Lietuvos teismų praktikos analize išnagrinėti *actio Pauliana* pateikimo sąlygas, šio civilinės teisės instituto reglamentavimo ypatumus, jo pritaikymą besivystantiems visuomeniniams santykiams, išskirti galimas problemas ir pateikti problemų sprendimo rekomendacijas. Tyrimo objektas yra pagrindinių teorinių bei praktinių minėto instituto aspektų, jo teisinio reglamentavimo ypatumų bei problematikos analizė. Šiame darbe nesiekama pateikti *actio*

¹ Ambrasienė D. Specialūs kreditoriaus interesų gynimo būdai sutartiniuose santykiuose. Pranešimas, skaitytas konferencijoje „Civilinio kodekso taikymo teismų praktikoje aktualūs klausimai“, vykusioje Lietuvos teisės universitete 2002 m. lapkričio 29 d. (pranešimas nepublikuotas).

Pauliana instituto atsiradimo ir jo raidos istorijos, nenagrinėjami *actio Pauliana* instituto taikymo procesiniai klausimai bei jo ypatumai skolininko bankroto, nemokumo ir restruktūrizavimo bylose. Pagrindinės šio darbo išvados padarytos išsamiai išnagrinėjus CK ir Nyderlandų Karalystės civilinio kodekso [8] (toliau – Nyderlandų CK) nuostatas, kitus teisės aktus bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Nyderlandų Karalystės Aukščiausiojo Teismo (toliau – Nyderlandų Aukščiausiojo Teismo) praktiką.

I. *Actio Pauliana* esmė ir tikslai

Actio Pauliana institutas, išsirutuliojęs iš romėnų teisės, viena ar kita forma yra įtvirtintas beveik visose valstybėse: Austrijos bankroto įstatymo (ang. *Bankrupt Act*) 28 str.; Belgijos CK (ang. *Civil Code*) 448 str.; Danijos bankroto įstatymo (ang. *Bankrupt Act*) 74 str.; 1986 m. Anglijos nemokumo įstatymo (ang. *Insolvency Act*) 423 str.; Prancūzijos CK (ang. *Civil Code*) 1167 str.; Graikijos CK (ang. *Civil Code*) 939–945 str.; Italijos CK (ang. *Civil Code*) 2901–4 str.; Nyderlandų CK (ang. *Civil Code*) trečiosios knygos 45–48 str.; 1936 m. Pietų Afrikos nemokumo įstatymo (ang. *Insolvency Act*) 31 str.; Švedijos bankroto įstatymo (ang. *Bankrupt Act*) 5 str.; 1978 m. JAV bankroto kodekso (ang. *Bankrupt Code*) 548 str.) [16; p. 82]. *Actio Pauliana* tikslą būtų galima apibrėžti kaip siekimą suteikti kreditoriui teisių gynimo būdą, kai skolininkas, nesažiningai perleidęs savo turtą trečiajai šaliai, negali įvykdyti savo prievolės kreditoriui. *Actio Pauliana* leidžia kreditoriui reikalauti perduoto turto iš trečiosios šalies, kuriai skolininkas perleido turtą, tokia apimtimi, kiek skolininkas negali įvykdyti savo prievolės kreditoriui. Skolininko nemokumo atveju galima išskirti dar vieną *actio Pauliana* tikslą – išsaugoti *paritas creditorum* principą. Jei skolininkas faktiškai yra nemokus, jis privalo visus savo kreditorius traktuoti vienodai, net jei formali bankroto procedūra dar nėra prasidėjusi.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, atskleisdamas *actio Pauliana* esmę [18; 21], pabrėžė šio instituto kompensacinį tikslą ir paskirtį, nes *actio Pauliana* pirmiausia siekiama ne pripažinti sandorį negaliojančiu, o atkurti skolininko pažeistą mokumą ir sugrąžinti skolininką į ankstesnę turtinę padėtį, kad kreditorius savo reikalavimą galėtų nukreipti į perduotą pagal tą sandorį turtą arba jo vertę tiek, kiek reikia savo kreditoriniams reikalavimams patenkinti. Kitaip nei esant kitiems sandorių pripažinimo negaliojančiais pagrindams, sandorio pripažinimas negaliojančiu nėra pagrindinis šio ieškinio tikslas, o tik priemonė apginti kreditoriaus interesus.

II. *Actio Pauliana* pateikimo sąlygos

2.1. Kreditorius turi neabejotiną ir galiojančią reikalavimo teisę

Taikant *actio Pauliana* institutą būtina, kad kreditorius turėtų neabejotiną ir galiojančią reikalavimo teisę skolininkui, t. y. jis taikomas tuomet, kai skolininkas nėra įvykdęs visos ar dalies prievolės kreditoriui arba įvykdęs ją netinkamai. *Actio Pauliana* atveju svarbu, kad skolininko ir kreditoriaus prievolės atsiradimo pagrindas būtų įvykęs anksčiau nei kreditoriaus ginčijamas sandoris. Skolininko sudarytas sandoris nepažeidžia teisių tų kreditorių, kurie skolininko kreditoriais tapo sudarius ginčijamą sandorį. Jeigu nuosavybės teisė į ginčijamą sandorį perleistą turtą pereina ne nuo sandorio sudarymo, o nuo turto perdavimo ar nuo kito įstatyme arba sutartyje numatyto momento (CK 6. 393 str. 4 d.), tai skolininko sudarytą sandorį gali ginčyti ir tie kreditoriai, jei jo ir skolininko prievoliniai teisiniai santykiai atsirado nors ir sudarius sandorį, tačiau prieš nuosavybės teisei pereinant trečiajam asmeniui. Jei skolininku tampama dėl delikto, tai žalą padaręs asmuo tampa skolininku nuo pat žalos padarymo momento, o ne nuo teismo sprendimo įsiteisėjimo [24]. Be to, kreditoriaus

pasikeitimas, pavyzdžiui, reikalavimo teisės perėjimas regreso tvarka draudimo bendrovei, nekeičia prievolės atsiradimo momento: naujasis kreditorius turi teisę ginčyti skolininko sandorius, sudarytus nuo pat žalos padarymo momento, o ne perėjus reikalavimo teisei.

Išnagrinėjus santuokos nutraukimo bylas darytina išvada, kad *actio Pauliana* nėra aktualus, jei santuoka yra nutraukiama abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, nes tarpusavio ir vaikų išlaikymo sąlygos sutaromos sutartyje dėl santuokos nutraukimo pasekmių (CK 3. 51 str.). Ši sutartis teismo patvirtinama, jei neprieštarauja viešajai tvarkai arba iš esmės nepažeidžia sutuoktinių nepilnamečių vaikų ar vieno sutuoktinio teisių ir teisėtų interesų (CK 3. 56 str. 3 ir 4 d.). Tačiau jei santuoka yra nutraukiama vieno sutuoktinio prašymu, kai sutuoktiniai gyvena skyrium (separacija) daugiau nei vienerius metus arba vienas sutuoktinis atlieka laisvės atėmimo bausmę ilgiau nei vienerius metus už netyčinį nusikaltimą (CK 3.55 str. 1 d. 1 ir 4 p.), arba kai santuoka nutraukiama dėl sutuoktinio kaltės (CK 3.60 str.), kaltas sutuoktinis gali perleisti asmenine nuosavybės teise priklausantį turtą, kad kitas sutuoktinis, kuriam teismas priteis išlaikymą, negalėtų nukreipti į jį išieškojimo. Sutuoktinio teisė į išlaikymą yra turtinio pobūdžio. CK 3.67 straipsnis įtvirtina, kad santuokos nutraukimas sutuoktinių turtinėms teisėms teises pasekmes sukelia nuo santuokos nutraukimo bylos iškėlimo, tačiau vieno sutuoktinio, išskyrus tą, kuris buvo pripažintas kaltu dėl santuokos iširimo, prašymu teismas gali nustatyti, jog santuokos nutraukimas sutuoktinių turtinėms teisėms teises pasekmes sukėlė nuo tos dienos, kai jie faktiškai nustojo kartu gyventi (tokia pati nuostata separacijos atveju CK 3.77 str. 4 d.). Todėl galima daryti išvadą, kad prievolė dėl išlaikymo tarp sutuoktinių atsiranda nuo santuokos nutraukimo bylos iškėlimo arba nuo tos dienos, kai jie faktiškai nustojo kartu gyventi, jei tai nustato teismas. Nuo šio momento išlaikymo reikalingas sutuoktinis turi teisę jį gauti [12, p. 140], t. y. jis tampa kito sutuoktinio kreditoriumi.

Actio Pauliana pareiškimo momentu nėra reikalaujama, kad prievolė būtų vykdytina, t. y. *actio Pauliana* galima pareikšti neatsižvelgiant į tai, ar prievolė ieškinio pareiškimo metu skolininko yra vykdytina, ar jos vykdymo terminas dar nėra suėjęs (Nyderlandų CK 3:45 str. 1 d. tai įtvirtina tiesiogiai). Ši sąlyga kreditoriui suteikia galimybę reaguoti į skolininko nesažiningus veiksmus, jei jie pažeidžia jo, kaip kreditoriaus, teises. Bendra terminuotų prievolių taisyklė – kad kreditorius negali reikalauti įvykdyti prievolę tol, kol nesuėjęs terminas (CK 6.33 str. 2 d.), tačiau jei dėl sudaryto sandorio skolininkas tampa nemokus, bankrutuoja arba be kreditoriaus sutikimo sumažina ar sunaikina pateiktą prievolės įvykdymo užtikrinimą, skolininkas praranda su terminu susijusias lengvatas (CK 6. 35 str. 4 d.). Dėl to skolininkas netenka teisės į termino teikiamas lengvatas, o kreditorius įgyja teisę reikalauti įvykdyti prievolę nedelsiant (CK 6.35 str. 6 d.), t. y. teisę pasinaudoti *actio Pauliana*, kad jo teises pažeidžiantis sandoris būtų pripažintas negaliojančiu ir kad iš šio sandorio pagrindu perleisto turto būtų patenkintas jo reikalavimas.

Sąvoka „kreditoriaus galiojanti reikalavimo teisė“ neturėtų būti siejama su šiam reikalavimui įstatymo nustatyto ieškinio senaties terminu. Ieškinio senaties termino pabaiga nepanaikina pačios prievolės, o teisinė prievolė transformuojasi į prigimtinę. Ieškinio senatis yra skolininko materialinė gynimosi priemonė, kurią tik skolininko prašymu taikydamas teismas atsisako patenkinti pareikštą ieškinį.

2.2. Skolininkas neturėjo prievolės sudaryti ginčijamo sandorio

Galimybė *actio Pauliana* pagrindu anuluoti skolininko sudarytus sandorius yra iš principo apribota tais sandoriais, kuriuos skolininkas atliko, nors neprivalėjo. Jeigu sudaryti sandorį buvo skolininko pareiga, *actio Pauliana* negalima [13]. Privalėjimas sudaryti sandorį yra vienas iš imperatyvų, apribojančių sutarčių sudarymo laisvę. CK 6.66 straipsnio 1 dalyje vartojama sąvoka „neprivalėjo“ reiškia, kad skolininkas neturėjo teisinės prievolės sudaryti sandorio. Skolininko teisinė prievolė turėtų būti aiškinama siaurai, todėl neprivalomais sandoriais laikomi tokie sandoriai, kurie sudaromi nesant įstatymu arba kito susitarimu (pvz., ikisutartiniu susitarimu, iš viešojo konkurso kylančia prievole skolininkui vykdant teismo spren-

dimą arba nutartį [23] ir pan.) pagrįstos teisinės prievolės (ang. *legal obligation*). Visos kitos aplinkybės, tokios kaip sunki materialinė padėtis, nesinaudojimas perduodamu turtu, kito asmens perduoto turto pagerinimas ir pan., kurios gali turėti įtakos skolininko elgesiui, negali būti vertinamos kaip sudarančios teisinės prievolės turinį. Šią išvadą patvirtino ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje *V. Kastanauskas v. D. Bražiulienė ir kt.* [21]. Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad skolininkė neturėjo teisinės prievolės perduoti trečiajam asmeniui nekilnojamąjį turtą, nes jų nesiejo jokie ikisutartiniai santykiai arba kitokio pobūdžio prievolės, o aplinkybės, kad skolininkė nesinaudojo perduotu turtu, kad jame jau penkerius metus gyveno dukra su šeima, kuri pastatą savo lėšomis rekonstravo, mokėjo mokesčius, nesudaro teisinės prievolės tokį turtą perduoti kito asmens nuosavybėn.

Neretai įmonės, turėdamos didelių finansinių sunkumų ir siekdamos išvengti gresiančio bankroto, prisiima įvairius papildomus įsipareigojimus, tačiau tai lėmusios aplinkybės nesudaro teisinės prievolės. Nyderlandų Aukščiausiasis Teismas *Eneca* byloje [9, p. 98–100] priėjo prie išvados: nors faktinė padėtis ir yra tokia, kad skolininkas negalėjo pasielgti kitaip, kaip tik sudaryti ginčijamą sandorį, tačiau sunki finansinė įmonės padėtis, turėjusi įtakos skolininko elgesiui, negali būti vertinama kaip teisinė prievolė, dėl kurios įmonė paprašė banko pratęsti kreditavimo terminą¹.

Kebčiau yra tuomet, kai skolininkas prievolės tarp jo ir kreditoriaus atsiradimo momentu kartu įsipareigoja užtikrinti prievolės įvykdymą, kai tik kreditorius to pareikalaus. Pavyzdžiui, įmonė, sudarydama kreditavimo sutartį su banku, kartu įsipareigoja suteikti garantiją, kai tik bankas to pareikalaus. Ar garantijos suteikimas, ar kita prievolės įvykdymo užtikrinimo priemonė yra vertinami kaip privalomai sudaryti sandoriai, priklauso nuo bylos faktinių aplinkybių, t. y. kaip prievolės subjektai susitars, koku būdu ir periodiškumu bus pateikiamos prievolės įvykdymo užtikrinimo priemonės.²

Atsižvelgdamas į besiplėtojančius visuomeninius santykius Nyderlandų Aukščiausiasis Teismas *Loeffen e. o. v. Mees&Hope I* byloje [9, p. 45–56] priėjo prie išvados, kad *actio Pauliana* galima ginčyti sandorį, kuris sudarytas ne tik paties skolininko, bet ir kito asmens, jei sudaryti sandorį pastarasis neturėjo teisinės prievolės ir juo buvo pažeistos kitų skolininko kreditorių teisės. Tai yra susiję su įskaitymo sandoriais, kuriuos sudaro skolininko kreditorius, o ne pats skolininkas. Nyderlandų Aukščiausiasis Teismas laikėsi nuomonės, kad tokie sandoriai yra laikytini sandoriais pagal *actio Pauliana*, o *actio Pauliano* instituto esmę būtina aiškinti atsižvelgiant į besiplėtojančius visuomeninius santykius ir jų kontekste. Lietuvos teismų praktika taip pat pripažįsta, kad *actio Pauliana* gali būti ginčijami ne tik tiesiogiai nesąžiningo skolininko, bet ir kitų kreditorių sudaryti sandoriai, jei jie pažeidžia skolininko kreditorių interesus. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje byloje *AB „Panevėžio maistas“ v. AB Lietuvos žemės ūkio bankas* [19] buvo pripažintas negaliojančiu sandoris, sudarytas ne

¹ Šioje byloje didelių finansinių sunkumų turinti įmonė paprašė banko pratęsti kredito terminą. Bankas pareiškė, kad sutiksiantis tik tuo atveju, jei įmonė garantuos savo prievolės įvykdymą jai priklausančio turto įkeitimu. Įmonė sutiko su šia banko sąlyga ir kredito sutartis buvo pratęsta, tačiau po kelių mėnesių įmonei vis dėlto buvo iškelta bankroto byla. Teismas turėjo atsakyti į klausimą, ar bankrutuojančios įmonės turto administratorius gali pasiremti įkeitimo sandorio negaliojimu todėl, kad jis yra neprivalomo pobūdžio. Nyderlandų Karalystės Aukščiausiasis Teismas į šį klausimą atsakė teigiamai.

² Šį klausimą nagrinėjo Nyderlandų Karalystės Aukščiausiasis Teismas tirdamas c. b. *Steinz e. o. v. Amro* bylą. Šioje byloje ribotos atsakomybės bendrovė *Ten Hoop*, atidarydama banke *Amrobank* einamąją sąskaitą, įsipareigojo visus su prekyba susijusius reikalavimus garantuoti bendrovei priklausančio turto įkeitimu. Buvo sutarta, kad įkeitimo dokumentai bus perduodami periodiškai siunčiant bankui laiškus. Bankas paprašė ribotos atsakomybės bendrovės *Ten Hoop* nuo 1982 m. spalio 22 d. siųsti įkeitimo dokumentus kartą per dvi savaites. Vėliau bankas įkeitimo dokumentus gavo 1982 m. spalio 28 d., lapkričio 5 ir 8 d. 1982 m. lapkričio 9 d. buvo pradėta *Ten Hoop* bankroto procedūra. Paskirtas bankrutuojančios įmonės *Ten Hoop* administratorius paskelbė, kad *Ten Hoop* 1982 m. lapkričio 8 d. įkeitimo dokumento siųsti neprivalėjo, nes tai nebuvo privalomas sandoris (pagal susitarimą įkeitimo dokumentai turėjo būti siunčiami kartą per dvi savaites), ir paprašė jį pripažinti negaliojančiu. Nyderlandų Karalystės Aukščiausiasis Teismas patenkino *Ten Hoop* įmonės administratoriaus ieškinį ir 1982 m. lapkričio 8 d. sandorį pripažino negaliojančiu. Teismas konstatavo, kad ta aplinkybė, jog ribotos atsakomybės įmonė *Ten Hoop* įmoneje pagal anksčiau sudarytą kredito sutartį buvo įsipareigojusi suteikti garantiją, esanti nesvarbi sprendžiant, ar 1982 m. lapkričio 8 d. perdavimas laikytinas privalomu, ar neprivalomu sandoriu.

paties skolininko, o kreditoriaus (banko memorialinis orderis Nr. 416), kuriuo bankas be skolininko sutikimo nurašė sau 613 tūkst. litų taip pažeisdamas Laikinosios atsiskaitymų tvarkos ir sąlygų įstatymo 1 straipsnio 1 dalį [6]. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat pabrėžė, kad bankas negali atsidurti palankesnėje padėtyje dėl to, kad yra skolininko sąskaitos tvarkytojas, jis privalo laikytis bendros skolininko atsiskaitymo su kreditoriais tvarkos.

Nagrinėjant CK 6.66 straipsnio 1 dalį darytina išvada, kad *actio Pauliana* pareiškimo sąlyga, jog skolininkas neturėjo teisinės prievolės sudaryti ginčijamo sandorio, turi vieną išimtį, kada ji nėra būtina, t. y. kai skolininkas, būdamas nemokus, ar nors ir nebuvo nemokus, sudarytu sandoriu suteikė pirmenybę kitiems kreditoriams. Vadinasi, kreditorius *actio Pauliana* gali ginčyti ir tuos skolininko sandorius, kuriuos pastarasis sudaryti turėjo teisinę prievolę. Ši išimtis yra pagrįsta, nes kitaip nebūtų galima pripažinti sandorių, kuriais suteikiama pirmenybė kitiems skolininko kreditoriams, negaliojančiais ir taip būtų pažeidžiami kitų kreditorių teisėti interesai.

2.3. Sandoris pažeidžia kreditoriaus interesus

Kreditoriaus ginčijamas skolininko sudarytas sandoris turi pažeisti jo, kaip kreditoriaus, teises ir interesus. Sandoris pažeidžia kreditoriaus teises, jeigu dėl jo skolininkas tampa nemokus arba jo turtas gerokai sumažėja, todėl kreditorius praranda galimybę savo reikalavimą patenkinti visiškai arba iš dalies. Pavyzdžiui, kreditoriaus teises gali pažeisti sandoris, kuriuo skolininkas suteikia anksčiau gautai paskolai prievolės įvykdymo užtikrinimą hipoteka, nes kreditorius tampa privilegijuotas, jo reikalavimas visa apimtimi iš įkeisto turto tenkinamas pirmiau nei kitiems skolininko kreditoriams (CK 4.192 str.). Vadinasi, dėl hipotekos sandorio sumažėja galimybė patenkinti kitų skolininko kreditorių reikalavimą, nes nukreipti išieškojimą į įkeistą turtą gali tik tuomet, kai patenkinamas hipotekos gavėjo reikalavimas. Skolininkas, prisiimdamas vis naujus skolinius įsipareigojimus, kurių prisiimti neprivalėjo, taip pat pažeidžia kreditorių interesus, nes skolininkui bankrutavus visų kreditorių reikalavimai bus tenkinami proporcingai, o ne pagal prievolės vykdytinumo momentą.

CK 6.66 straipsnis pateikia tik pavyzdinį, o ne baigtinį sąrašą, kaip skolininko sudarytu sandoriu gali būti pažeidžiamos kreditoriaus teisės, todėl žala kreditoriaus interesams gali pasireikšti įvairiai. Lyginant CK 6.66 straipsnį su Nyderlandų CK 3:45 straipsniu pažymėtina, kad juose įtvirtinta panaši nuostata – „sandoriu buvo padaryta žala, prievolės įvykdymo galimybės sumažėjimo prasme“. Nyderlandų CK komentare nurodoma, kad ši žalos kreditoriaus interesams sąlyga turi būti aiškinama siaurai [15, p. 1141], todėl galima daryti išvadą, kad CK ir Nyderlandų CK žalos kreditoriaus interesams sąlyga vertintina panašiai.

Skolininko sandoriai, nedarantys žalos kreditoriui, negali būti pastarojo ginčijami, todėl iš esmės *actio Pauliana* institutu negalima remtis, jeigu kreditoriaus reikalavimai visiškai gali būti patenkinti nukreipiant išieškojimą į kitą skolininko turtą. Norint nustatyti, ar skolininko sudarytu sandoriu buvo padaryta žala kreditoriams, reikia palyginti esamą skolininko turto padėtį su ta, kokia ji būtų buvusi, jei ginčijamas sandoris nebūtų buvęs sudarytas [10, p. 336]. Šis reikalavimas yra patenkintas, jei palyginimas rodo, kad skolininko turtas sumažėjo dėl sudaryto sandorio, tačiau įrodyti, kad dėl šio sandorio nukentėjo visi kreditoriai, nebūtina. Vertinant, ar skolininko turtas sumažėjo dėl sandorio, reikia įvertinti ne tik piniginę turto išraišką, bet ir skolininko realų turtą, buvusį prieš sandorį ir po jo. Todėl tokie sandoriai kaip reikalavimo teisės perleidimas taip pat gali pažeisti kreditorių teises, jei dėl jo sumažėjo realus skolininko turtas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje *AB Turto bankas v. AB „Rimeda“, AB Lietuvos taupomasis bankas* [18] byloje reikalavimo perleidimo sutartis buvo pripažinta kaip pažeidžianti tiek ieškovo, tiek ir kitų bankrutuojančios įmonės kreditorių teises, nes dėl šio sandorio sumažėjo realus atsakovo turtas, iš kurio vertės būtų buvę galima tenkinti tiek ieškovo, tiek ir kitų kreditorių reikalavimus. Tokia pati byla turėtų būti sprendžiama, jei skolininkas vienintelį savo likvidų turtą, pavyzdžiui, akcijas, išmainytų į nelikvidų, nors mainomų daiktų (turto) kaina nesiskirtų ir skolininkas sandorio sudarymo metu nebūtų bu-

vęs nemokus. Sudarius minėtą sandorį, skolininko turtas formaliai nesumažėja, tačiau nebėra turto, kuris galėtų patenkinti reikalavimą, t. y. kreditoriui trukdoma įgyvendinti savo reikalavimo teisę.

Jeigu dėl skolininko sudaryto sandorio jo mokumas nepasikeičia, *actio Pauliana* negalimas. Tiek palikimo atsisakymas, tiek dovanos atsisakymas nėra laikomi sandoriais, mažinančiais skolininko nuosavybę, nes šių sandorių sudarymo momentu turtas nėra skolininko nuosavybė (CK 5.50 ir 6.468 str.), t. y. šiais sandoriais skolininko turtas nėra mažinamas. Skolininko mokumas dėl tokių sandorių nepasikeičia, todėl pagal *actio Pauliana* tokie sandoriai nėra laikomi sandoriais, pažeidžiančiais kreditorių interesus. Minėti skolininko sandoriai kreditoriaus gali būti ginčijami pareiškiant netiesioginį ieškinį (CK 6.68 str.).

Vis dėlto kreditorius *actio Pauliana* pagrindu gali ginčyti palikimo pasidalijimo sandorį, kuris pažeidžia jo, kaip kreditoriaus, interesus. Pabrėžtina, kad nuo palikimo priėmimo momento palikimas yra visų palikimą priėmusių įpėdinių bendra dalinė nuosavybė, t. y. nuo palikimo priėmimo momento ir nemokus skolininkas yra tam tikros palikimo dalies savininkas. Todėl jei palikimo pasidalijimo sandorio sudarymo metu skolininkas ir kiti įpėdiniai elgėsi nesąžiningai, siekdami skirti jam tam tikrą nuosavybę, į kurią išieškojimas negalėtų būti nukreiptas arba kurią būtų galima nuslėpti, tokiu palikimo pasidalijimo sandoriu būtų pažeidžiamos kreditoriaus teisės, nes dėl jo kreditorius praranda galimybę patenkinti savo reikalavimą visiškai arba iš dalies. Atkreiptinas dėmesys, kad dalintis turta tarpusavio susitarimu galima iki to momento, kai jis įregistruojamas nekilnojamojo turto registre (CK 5.70 str. 1 d.). Tokiu atveju *actio Pauliana* apima ir sutuoktinių bendro turto pasidalijimo sandorius, jei patenkinamos kitos ieškinių pareiškimo sąlygos.

Skolininkas, būdamas nemokus, privalo laikytis atsiskaitymo su kreditoriais eiliškumo [19]. Vis dėlto, remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, galima daryti išvadą, kad vertinant, ar pirmenybės suteikimas kitam kreditoriui pažeidė ieškovo-kreditoriaus teises, vien konstatuoti, jog buvo pažeista nustatyta atsiskaitymo su kreditoriais tvarka neužtenka. Civilinėje byloje *V. Andreičiuk v. R. Stundžienė ir kt.* [26] skolininkė, sudarydama dvi 2000 m. vasario 23 d. akcijų pirkimo–pardavimo sutartis, suteikė pirmenybę kitiems dviem kreditoriams visiškai įvykdydama savo skolinius įsipareigojimus (paskolų sutarčių vykdymo terminas buvo suėjęs 1997 m. gruodžio 31 d.), nors ginčijamų sandorių sudarymo metu ji dar nebuvo atsiskaičiusi su ieškove (1995 m. rugsėjo 5 d. teismo sprendimu priteista 200 tūkst. litų). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas pagrįstai pabrėžė, jog 2000 m. vasario 23 d. akcijų pirkimo–pardavimo sutartimis ieškovo teisės nebuvo pažeistos, nes sudarius ginčijamus sandorius skolininkės atsiskaitymai ieškovui labai suintensyvėjo, t. y. šie sandoriai nesudarė kliūčių atsiskaitinėti su ieškovu, sudarydama šiuos sandorius skolininkė nesiekė išvengti įvykdyti savo prievolę ieškovei, ir tai įrodo skolininkės ir kitų sandorių šalių sąžiningumą. Manytina, kad skolininkė, būdama nemoki ir sudarydama 2000 m. vasario 23 d. sandorius, aiškiai pažeidė atsiskaitymo su kreditoriais eiliškumą, taip pat ir ieškovės teises, nes suteikdama pirmenybę visiškai įvykdė skolinius įsipareigojimus kitiems kreditoriams, o ieškovės reikalavimai nebuvo patenkinti ir nagrinėjant bylą teisme dėl minėtų sandorių pripažinimo negaliojančiais metu. Tuo tarpu 2000 m. vasario 23 d. akcijų pirkimo–pardavimo sutartys negalėjo būti pripažintos negaliojančiomis, nes tretieji asmenys buvo sąžiningi.

Kreditoriaus teisės gali būti pažeistos skolininko sudarytais sandoriais, kurie, nors ir nesukėlė bendro skolininko nemokumo, sumažino įkeisto turto, kuriuo buvo užtikrinta kreditoriaus reikalavimo teisė, vertę. Įkeitimo ir kitų prievolės užtikrinimo priemonių esmė yra ta, kad skolininkui neįvykdžius prievolės kreditoriui atsiranda papildoma turtinio pobūdžio priemonė paveikti skolininką, kad neviršydamas įkeistojo turto vertės įvykdytų pareigą pats arba tai padarytų už jį tretieji asmenys [22]. Pažymėtina, kad net skolininko bankroto atveju tokio kreditoriaus padėtis yra privilegijuota, nes jam taikoma *paritas creditorum* principo išimtis ir jis turi pirmumo teisę, palyginti su kitais kreditoriais, patenkinti savo reikalavimą įkeisto turto

apimtimi. Galima daryti išvadą, kad sandoriai, kurie mažina įkeisto turto vertę, mažina kreditoriaus galimybę patenkinti savo reikalavimą, o tai pažeidžia jo, kaip kreditoriaus, teises.

2.4. Skolininko ir trečiojo asmens nesąžiningumas

Viena iš sąlygų tiek pagal CK 6.66 straipsnio 1 dalį, tiek ir pagal 1964 m. galiojusio CK 57¹ straipsnio 1 dalį, kurią kreditorius, pareiškiantis *actio Pauliana*, turi įrodyti – tai skolininko nesąžiningumas, t. y. kad skolininkas žinojo arba turėjo žinoti, jog jo sudaromas sandoris pažeidžia vieno arba kelių kreditorių teises. CK 6.66 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad dvišalio atlygintino sandorio atveju būtina įrodyti ir trečiojo asmens nesąžiningumą, t. y. kad jis žinojo arba turėjo žinoti, jog sandoris pažeidžia skolininko kreditoriaus teises. Nėra reikalaujama, kad skolininko arba trečiojo asmens žinojimas būtų nukreiptas į konkretų kreditorių ir juo labiau į tą, kuris remiasi *actio Pauliana*. Tokiais atvejais užtenka, kad ginčijamo sandorio šalių kaltė pasireikštų neatsargia kaltės forma – skolininkas arba turto įgijėjas žino (arba turi žinoti), kad toks skolininko sandoris sukels arba sustiprins jo nemokumą.

CK 6.66 straipsnio 2 dalis aiškiai įtvirtina sąžiningos trečiosios šalies interesų apsaugą, jei sandoris yra dvišalis ir atlygintinas, tačiau iš straipsnio formuluotės nėra aišku, ar teismas privalo atsižvelgti į trečiosios šalies sąžiningumą, kai skolininko sudarytas sandoris yra vienašalis ir atlygintinas (pvz., reikalaujama skola sumokama). Nyderlandų CK 3:45 straipsnio 2 dalis pateikia daug smulkesnę nuostatą: dvišalis arba vienašalis sandoris, kuris nėra neatlygintinas ir nukreiptas į vieną arba daugiau asmenų, gali būti panaikinamas, jei pažeidžia kreditorių interesus ir tie, su kuriais arba kuriems skolininkas atliko sandorį, buvo nesąžiningi, t. y. žinojo arba turėjo žinoti, kad sandoriu bus pažeistos kreditorių teisės [15; p. 1139–1141]. Pavyzdžiui, nemokus fizinis asmuo turi du kreditorius, kurių abiejų prievolės yra vykdytinos. Skolininkas nesilaiko atsiskaitymo su kreditoriais eiliškumo ir savo pasirinkimu suteikia pirmenybę vienam kreditoriui bei sumoka vėlesnę skolą, tačiau mokėjimo sandorio sudarymo metu skolą susigrąžinęs kreditorius yra sąžiningas. Pagal Nyderlandų CK 3:45 straipsnio 2 dalį teismas atsisakytų ginčijamą mokėjimo sandorį pripažinti negaliojančiu, nes skolą susigrąžinusi šalis yra sąžininga, nors ir buvo pažeistas atsiskaitymo su kreditoriais eiliškumas, t. y. buvo pažeistos kito kreditoriaus teisės. Galima daryti išvadą, kad Lietuvos teismai, nagrinėdami klausimą dėl vienašalio atlygintino sandorio pripažinimo negaliojančiu, turėtų atsižvelgti į asmenų, kuriems buvo atliktas vienašalis sandoris, sąžiningumą, nes tokį sandorį pripažinus negaliojančiu taikoma restitucija, o tai susiję su sąžiningos trečiosios šalies įgytos nuosavybės teisės gynimu. Todėl sąžiningi asmenys, pagal atlygintiną sandorį įgiję nuosavybės teise gražintiną turtą, gali panaudoti šį sandorį prieš asmenį, kuris reikalauja restitucijos (CK 6.153 str.).

CK 6.66 straipsnio 2 dalis nustato, kad neatlygintino sandorio atveju trečiojo asmens sąžiningumas arba nesąžiningumas neturi reikšmės siekiant sandorį pripažinti negaliojančiu, nes šalių bendrininkavimas yra numanomas ir turto įgijėjas negali to paneigti. Ši norma atitinka ir CK 4.96 straipsnio 3 dalį, leidžiančią išreikalauti neatlygintinai įgytą daiktą iš įgijėjo visais atvejais. CK 6.153 straipsnio 2 dalis nurodo, kad sąžiningi tretieji asmenys, pagal neatlygintiną sandorį įgiję nuosavybės teise gražintiną turtą, negali šio sandorio panaudoti prieš asmenį, kuris reikalauja restitucijos, jeigu šis nėra praleidęs ieškinio senaties termino. Remiantis CK 6.66 straipsnio 2 dalimi, neatlygintino sandorio atveju apdovanotojo sąžiningumo arba nesąžiningumo aplinkybė nėra įrodinėjimo dalykas ir sandoris pripažįstamas negaliojančiu, jei patenkinamos kitos *actio Pauliana* pateikimo sąlygos. Vis dėlto dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu teisinių pasekmių manytume, kad turėtų būti atsižvelgta į apdovanotosios šalies sąžiningumą. CK 6.66 straipsnis nereglamentuoja, kaip teismas turėtų pasielgti, jei *actio Pauliana* pareiškimo metu sąžiningas apdovanotasis dovana būtų sunaudojęs, perleidęs kitiems asmenims arba kitaip nebeturintis naudos iš skolininko sudaryto neatlygintino sandorio. Nyderlandų CK 3:45 straipsnio 3 dalis įtvirtina: jei sandoris buvo neatlygintinas ir yra anuliuojamas dėl žalos kreditoriams, pripažinimas, kad sandoris negalioja

sąžiningai trečiajai šaliai, kuri nežinojo ir neturėjo žinoti, kad šiuo sandoriu bus padaryta žala vienam arba keliems kreditoriams, negalioja, jei ji įrodo, kad ieškinio pareiškimo metu ji dėl skolininko sudaryto sandorio nebeturi naudos. Tokia nuostata yra ginamos sąžiningo apdovanotojo teisės, nes jo, kaip *fona fides*, teisės yra gerbiamos [15, p. 1141]. Pavyzdžiui, sąžiningas apdovanotasis, t. y. asmuo, kuris dovanojimo sandorio sudarymo metu nežinojo ir neturėjo žinoti apie sandoriu daromą žalą kreditoriui arba kreditoriams, neturi prievolės gražinti pinigų sumų, kurios nebėra jo turtas *actio Pauliana* pareiškimo metu (kol buvo sąžininga). Galima daryti išvadą, kad sprendžiant tokią pačią bylą Lietuvoje CK 6.66, 6.145 ir 6.147 straipsnių nuostatos turėtų būti aiškinamos atsižvelgiant į jų sisteminių ryšių, šių normų paskirtį ir turinį. Remiantis CK 6.66 straipsniu, neatlygintinas sandoris būtų pripažintas negaliojančiu ir taikoma restitucija, pagal kurią apdovanotasis privalo gražinti iš dovanotojo neatlygintinai gautą turtą (CK 6.145 str. 1 d.). Jei nėra atsižvelgiama į apdovanotojo sąžiningumą, jis bet kuriuo atveju privalėtų gražinti tai, ką yra gavęs pagal sandorį, o jei tai neįmanoma arba sukeltų didelių nepatogumų šalims, sumokėti piniginių ekvivalentą pagal turto vertę, buvusią jo gavimo, sužalojimo arba perleidimo, arba restitucijos metu atsižvelgdamas į tai, kuriuo metu to turto vertė buvo mažiausia. Taigi gali būti pažeistos sąžiningo apdovanotojo teisės, nes jis dovana naudojosi sąžiningai. Vadinas, jei *actio Pauliana* pareiškimo metu apdovanotasis nebeturi naudos iš dovanos, turėtų būti vadovaujama CK 6.145 straipsnio 2 dalies išimtimi ir restitucija netaikoma, nes dėl jos taikymo vienos iš šalių padėtis nepagrįstai ir nesažiningai pablogėtų (sąžiningo apdovanotojo), o kitos atitinkamai pagerėtų.

Nustatant ginčijamo sandorio šalių sąžiningumą sandorio turinys konkrečioje situacijoje gali skirtis. Tai priklauso nuo to, kokie sandoriai yra sudaromi ir kokioje situacijoje asmenys veikia. Gana išsamiai sąžiningumo nustatymo kriterijai atskleisti A. Safonovas v. T. Safonova ir kt. byloje [27]. Civilinė teisė įtvirtina sąžiningumo prezumpciją, todėl turtą įgijęs asmuo laikomas sąžiningu įgijėju, kol nėra įrodyta priešingai (CK 4.26 str. 2 d.). CK 6.67 straipsnis įtvirtina šio principo išimtis ir nesažiningumo prezumpciją įvardydamas atvejus, kai preziumuojamas skolininko ir trečiosios šalies nesažiningumas. Išnagrinėjus CK 6.67 straipsnyje išvardytus atvejus atkreiptinas dėmesys, kad kreditorius gali pasiremti nesažiningumo prezumpcija, jei sandoris yra dvišalis (išskyrus minėto straipsnio 5 p.), nes visais atvejais naudojama formulė „skolininkas sudarė sandorį su ... asmeniu“. Iš minėto straipsnio formulės neaišku, ar kreditorius galėtų pasiremti nesažiningumo prezumpcija, jei sandoris sudarytas CK 6.67 straipsnyje išvardytų asmenų naudai. Sutartis trečiojo asmens naudai reiškia, kad prievolę pagal tokią sutartį įvykdyti turi teisę reikalauti tiek sudaręs sutartį skolininkas, tiek ir trečiasis asmuo, kurio naudai išlygtas prievolės įvykdymas, jeigu ko kita nenumato įstatymai ar sutartis arba nelemia prievolės esmė (CK 6.191 str. 1 d.). Šiuo atveju svarbu ne sandorio antrosios šalies sąžiningumas (pvz., draudiko), o trečiosios šalies, kurios naudai sutartis yra sudaryta, sąžiningumas. Sutartyje trečiojo asmens naudai reikalavimo teisę skolininkui gali turėti du asmenys – ir trečiasis asmuo, ir kreditorius. Trečiasis asmuo reikalavimo teisę įgyja nuo to momento, kai priima siūlymą įvykdyti sutartį jo naudai (CK 6.191 str. 3 d.). Nuo to paties momento kreditorius praranda galimybę atšaukti trečiojo asmens reikalavimo teisę. Asmuo, kurio naudai yra sudaryta sutartis, tiesiogiai sudarant sutartį nedalyvauja, tačiau priėmęs siūlymą įgyja savarankišką reikalavimo teisę. Kadangi nuo priėmimo momento trečiasis asmuo tampa sutarties šalimi [11, p. 522–526], galima daryti išvadą, kad kreditorius, pareikšdamas *actio Pauliana*, galėtų pasiremti sandorio šalių nesažiningumo prezumpcija, jei įrodo, kad trečioji šalis, kurios naudai sudaryta sutartis, yra asmuo, nurodytas bent viename CK 6.67 straipsnio pirmos dalies punkte.

Lyginant CK 6.67 straipsnio nuostatas su Nyderlandų CK 3:46 straipsniu, pastebimi šie svarbesni skirtumai. *Pirma*, Nyderlanduose kreditorius gali pasinaudoti sandorio šalių nesažiningumo prezumpcija, jei jis pareiškia *actio Pauliana* per vienerius metus nuo ginčijamo sandorio sudarymo dienos ir jei skolininkas neturėjo teisinės prievolės šį sandorį sudaryti. Jei skolininkas turėjo teisinę prievolę sudaryti ginčijamą sandorį, nesažiningumo prezumpcija pasiremti negalima. Skolininko bankroto atveju nesažiningumo prezumpcija galioja, jei

ginčijamas sandoris yra sudarytas per vienerius metus iki bankroto bylos iškelimo. CK laiko požūriū neriboją kreditoriaus galimybės pasiremti ginčijamo sandorio šalių nesąžiningumo prezumpcija. Manychiau, kad tai pagrįsta, nes nustatoma sutrumpinta vienerių metų ieškiniio senatis, kuri skatina kreditorių imtis neatidėliotinų veiksmų, kad apskritai galėtų pasinaudoti *actio Pauliana* institutu. Antra, Nyderlandų CK nustatoma šalių nesąžiningumo prezumpcija ne tik dvišaliams sandoriams, bet ir kitiems vienašaliams sandoriams, kurie buvo nukreipti į konkrečius su skolininku susijusius asmenis. Kodekse vartojama konstrukcija „skolininkas sudarė sandorį su ... asmeniu ar ... asmeniui“. Trečia, preziumuojama, kad skolininkas nebuvo *bona fides* ne tik sandorio, sudaryto dėl skolos, kurios mokėjimo terminas dar nebuvo suėjęs, sumokėjimo, bet ir dėl tokios skolos sumokėjimo užtikrinimo.

Tiek CK 6.67 straipsnyje, tiek Nyderlandų CK pateikiamas baigtinis sąrašas atvejų, kai šalies nesąžiningumas preziumuojamas, ir jis negali būti plačiai aiškinamas. Visais kitais atvejais galioja sandorį sudariusių asmenų sąžiningumo prezumpcija, kurią turi paneigti sandorį ginčijantis kreditorius [25; 28]. Pabrėžtina, kad po 2001 m. liepos 1 d. kreditorius gali pasiremti CK 6.67 straipsnyje įtvirtinta nesąžiningumo prezumpcija ir ginčijant sandorius, sudarytus iki minėtos datos, jeigu nepasibaigę ieškiniio senaties terminai (CK patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 42 str. 1 d.).

III. Sandorio negaliojimo teisiniai padariniai skolininkui ir trečiajam asmeniui

Nyderlandų CK 3:45 straipsnio 4 dalis pabrėžia *actio Pauliana* instituto specifika nuo kitų sandorių pripažinimo negaliojančiais pagrindų ir įtvirtina, kad kreditorius, kuris dėl sandorio padarytos žalos jį ginčija, anuliuoja šį tik savo labui ir ne daugiau nei patirtai žalai atlyginti. Tokia pati nuostata įtvirtinta ir CK 6.66 straipsnio 4 dalyje, kad sandorio pripažinimas negaliojančiu sukelia pasekmes, *pirma*, tik ieškinį dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu pareiškusiam kreditoriui ir, *antra*, tik tiek, kiek būtina kreditoriaus teisių pažeidimui pašalinti. Šioje straipsnio dalyje būtent yra įtvirtinta *actio Pauliana* specifika nuo kitų sandorio pripažinimo negaliojančiu pagrindų. Nyderlandų CK komentare [10, p. 1140–1144] pabrėžiama, kad skolininkas negali turėti naudos iš sandorio pripažinimo negaliojančiu, ir nurodoma, kad sandorio pripažinimo negaliojančiu padarinys turi dvejopą santykinį poveikį: *pirma*, jis galioja tik *actio Pauliana* pareiškusiam kreditoriui ir, *antra*, ne daugiau nei reikia kreditoriaus teisių pažeidimui pašalinti. Sandoris gali būti panaikinamas tik kreditoriaus-ieskovo naudai, vadinasi, kreditoriaus interesus pažeidžiantis skolininko sudarytas sandoris gali tebesieti skolininką su sandorio antrąja šalimi ir skolininkas negali pasinaudoti sandorio pripažinimo negaliojančia aplinkybe, kad atsidurtų geresnėje padėtyje nei antroji sandorio šalis.

Tiek skolininkui, tiek trečiajam asmeniui, kuris privalo grąžinti iš skolininko įgytą turtą, sandorio pripažinimas negaliojančiu sukelia teises pasekmes tik tiek, kiek būtina kreditoriaus teisių pažeidimui pašalinti. Sandorį pripažinus negaliojančiu pirmiausia patenkinami ieskovo kreditoriaus reikalavimai, o likęs turtas būtinai grąžinamas skolininkui [10, p. 1109]. Skolininkui turtas turi būti grąžinamas, nes yra pripažįstamas negaliojančiu teisinis pagrindas (sandoris), kuriuo šis turtas buvo perleistas kitai sandorio šaliai, ir yra taikoma restitucija, kad kiekviena sandorio šalis turi grąžinti tai, ką yra gavusi (CK 6.145 str.). Pripažinto negaliojančiu sandorio antroji šalis įgyja reikalavimo teisę į sumokėtą kainą, tačiau ji praranda sutartimi gautą ir skolininko savanoriškai jai atiduotą laimėjimą, nes visas turtas grąžinamas skolininkui.¹ Galima daryti išvadą, kad skolininkas atsiduria palankesnėje padėtyje ir iš sandorio pripažinimo negaliojančiu laimi prieš antrąją sandorio šalį.

¹ Tarkime, skolininkas sudarė pirkimo–pardavimo sutartį už 100 litų, nors reali parduodamo turto vertė – 170 litų, t. y. sutartis su dovanojimo elementu, kuria skolininkas savanoriškai perdavė 70 litų laimėjimą antrai sandorio šaliai. *Actio Pauliana* pagrindu ši sutartis pripažįstama negaliojančia ir nukreipiamas ieskovo kreditoriaus 80 litų reikalavimas. Kreditoriaus reikalavimas yra visiškai patenkinamas, o skolininkui grąžinamas likęs turtas, kurio vertė šiuo atveju – 90 litų (reali turto vertė – 170 litų, kreditoriaus reikalavimas – 80 litų). Vadinasi, skolininkas dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu atgauna tai, ką buvo perleidęs pirkimo–pardavimo sutartimi kitai šaliai, nors pirkėjas pardavėjo atžvilgiu yra sąžiningas.

Antroji sandorio šalis gali išsaugoti skolininko jai savanoriškai perduotą laimėjimą dviem atvejais:

Pirma, jei sandorio dalykas yra dalus ir teismas gali pripažinti negaliojančia tik sutarties dalį (CK 1.96 ir 6.226 str.), jei tai leis patenkinti kreditoriaus reikalavimą. Sandorio dalies pripažinimas negaliojančia nedaro sutarties negaliojančios tik jeigu ši gali galioti ir be jos [10, p. 1303]. Ar sutartis gali būti palikta galioti, turi būti sprendžiama atsižvelgiant į sąlygos svarbą konkrečiai sutarčiai, ar tai neprieštaraus protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principams. Pavyzdžiui, kai ginčijamu sandoriu yra perduodami arba kitaip kito asmens nuosavybėn perleidžiami du savarankiški daiktai arba sandorio dalykas yra dalus, sandorio dalies pripažinimas neturėtų sukelti didesnių sunkumų. Atsižvelgiant į tai, kad sandorio dalis yra pripažįstama negaliojančia kreditoriaus reikalavimu, skolininkas neturi teisės remtis argumentu, kad be šios sandorio dalies, kuri pripažįstama negaliojančia, nebūtų sudaręs sandorio, ir reikalauti, kad būtų pripažintas negaliojančiu visas sandoris. Manau, kad visais atvejais turėtų būti siekiama pripažinti sutarties dalį negaliojančia, jei tik ji gali galioti be jos ir jei jos užtenka kreditoriaus reikalavimui patenkinti, nes CK 6.66 straipsnio 4 dalis įtvirtina, kad sandorio pripažinimas negaliojančiu sukelia teisinės pasekmės tik tiek, kiek būtina kreditoriaus teisių pažeidimui pašalinti.

Antra, antroji ginčijamo sandorio šalis gali pasiremti CK 6.51 straipsnio 1 dalimi ir įvykdyti prievolę už skolininką bei perimti kreditoriaus teises, susijusias su skolininku. Minėto CK 6.51 straipsnio 1 dalis numato, kad tretieji asmenys gali patenkinti kreditoriaus reikalavimą be skolininko sutikimo, jei dėl nukreipto išieškojimo gali netekti tam tikrų teisių į tą turta. Vadinasi, antroji sandorio šalis, įvykdžiusi prievolę už skolininką, laimi 70 litų ir įgyja regreso teisę reikalauti, kad skolininkas įvykdytų prievolę. Šiuo atveju antroji sandorio šalis išsaugo teisinį pagrindą (sandorį), kuriuo jai buvo perleistas turtas. Vis dėlto antroji sandorio šalis, prieš pasiremddama CK 6.51 straipsnio 1 dalimi, turėtų pasidomėti, ar nėra daugiau kreditorių, kurių interesus su skolininku sudarytas sandoris galėtų pažeisti, nes kiti skolininko kreditoriai galės ginčyti visą sandorį *actio Pauliana* pagrindu. Jeigu antroji sandorio šalis įvykdo už skolininką prievolę kaip trečiasis asmuo ir kiti kreditoriai pareiškia *actio Pauliana* dėl to paties skolininko sandorio pripažinimo negaliojančiu, ji gali tik padidinti reikalavimo nemo-kiam skolininkui sumą. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad turto iš skolininko įgijėjas gali išsaugoti jai perduotą laimėjimą, jei sandorio dalykas yra dalus ir jei antrajai sandorio šaliai yra naudinga vadovautis CK 6.51 straipsniu. Kitu atveju turto įgijėjas praranda laimėjimą ir įgyja reikalavimo teisę į nemokų skolininką sumokėtos kainos arba skolininkui perduoto turto apimtimi bei teisę reikalauti nuostolių dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu atlyginimo.

Pripažinus atlygintą sandorį negaliojančiu ir taikant abipusę restituciją¹ galioja bendra taisyklė, kad kiekviena sandorio šalis turi grąžinti kitai šaliai tai, ką yra iš jos gavusi, pagal pripažintą negaliojančiu sandorį. Jei patenkinus kreditoriaus reikalavimą lieka turto, jis antrosios sandorio šalies turi būti grąžinamas skolininkui. Turto grąžinimo metu antroji sandorio šalis yra ir skolininkas, ir kreditorius kitos sandorio šalies (skolininko) atžvilgiu, tačiau ši sandorio šalis negali remtis CK 6.130 straipsniu ir įskaityti savo reikalavimo (sumokėtos kainos pagal sandorį, pripažintą negaliojančiu), nes laikoma, kad sandorio dalykas visada buvo skolininko turto dalis ir jis neteisėtai priklauso kitam asmeniui, kuris privalo jį grąžinti. Be to, įskaitymas negalimas, nes nesąžininga antroji sandorio šalis gali tapti privilegijuotoja, palyginti su kitais skolininko kreditoriais. Jei likęs turtas yra grąžinamas skolininkui, antroji sandorio šalis patenka į bendrą eilę su kitais kreditoriais, kurių reikalavimai bus tenkinami bendra tvarka pagal tai, kada kiekviena prievolė turėjo būti įvykdyta. Pripažinto negaliojančiu sandorio šalis skolininko kreditoriumi tapo nuo panaikinto sandorio sudarymo momento.

¹ CK patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 44 str., Šeštosios knygos X skyriaus normos dėl restitucijos taikomos ir sprendžiant ginčus, kilusius iš civilinių santykių, atsiradusių iki šio kodekso įsigaliojimo, jeigu restitucija taikoma įsigaliojus šiam kodeksui.

Skolininkui bankrutavus arba jį restruktūrizavus antrosios sandorio šalies reikalavimai bus tenkinami proporcingai su kitais kreditoriais.

Antroji atlygintino sandorio šalis, kurios nuosavybėn nesažiningas skolininkas perleido turtą, gražinimo pareigą turi tuomet, jei ji pati yra nesažininga (CK 6.66 str. 5 d., Nyderlandų CK 3:45 str. 5 d.). Jeigu turtas perleistas sąžiningai trečiajai šaliai, restitucija negalima. Vadinasi, kreditorius gali visą savo reikalavimą nukreipti į skolininką ir antrąją sandorio šalį, net jei pastaroji perleido įgytą iš skolininko turtą sąžiningai trečiajai šaliai. Jų atsakomybė yra solidari [25], nes jie savo bendrais prieš kreditorių nukreiptais veiksmais pažeidė kreditoriaus interesus (CK 6.6 str. 3 d.). Nesant galimybės taikyti restituciją sąžiningiems įgijėjams, t. y. nesant galimybės gražinti turto natūra, restitucija taikytina sumokant jų vertę pinigais, buvusią jo gavimo, sužalojimo ar perleidimo arba restitucijos metu, atsižvelgiant į tai, kuriuo metu to turto vertė buvo didžiausia (CK 6. 146 str. ir 6.147 str. 2 d.). Vadinasi, perleidusi turtą nesažininga šalis atsakys ne mažesne apimtimi, ką yra gavusi iš sąžiningos trečiosios šalies. Neatlygintino sandorio atveju gražinimo pareigą turi ir sąžiningas turto įgijėjas, nebent įrodytų, kad *actio Pauliana* pareiškimo metu dėl neatlygintino sandorio nebeturi naudos (plačiau šis klausimas nagrinėjamas šio darbo 2.4 skyriuje).

Išvados

Apibendrinant moksliniame darbe išnagrinėtą teorinę ir praktinę medžiagą galima padaryti šias esmines išvadas:

1. *Actio Pauliana* instituto taikymo pagrindinės sąlygos: *pirma*, kreditorius turi neabejotiną ir galiojančią reikalavimo teisę; *antra*, skolininkas neturėjo teisinės prievolės sudaryti ginčijamo sandorio; *trečia*, sandoris pažeidžia kreditoriaus teises; *ketvirta*, atlygintino sandorio šalys buvo nesažiningos jo sudarymo metu.

2. *Actio Pauliana*, kaip specifinis kreditoriaus interesų gynimo būdas, yra išimtinai skirtas ieškinį pareiškusio kreditoriaus interesams ginti: sandorio pripažinimas negaliojančiu teisinės pasekmės sukelia tik ieškinį pareiškusiam kreditoriui ir tik tiek, kiek būtina jo teisių pažeidimui pašalinti.

3. Kreditorius gali pareikšti *actio Pauliana* ne tik tuomet, kai prievoliniai teisiniai santykiai tarp kreditoriaus ir skolininko atsirado iki ginčijamo sandorio sudarymo, bet ir tais atvejais, kai prievoliniai teisiniai santykiai tarp jo ir skolininko atsirado sudarius ginčijamą sandorį, tačiau iki nuosavybės teisės į sandoriu perduodamą daiktą perėjimo trečiajam asmeniui momento (iki daikto perdavimo, jei įstatymai ar sutartis nenustato ko kita).

4. CK 6.66 straipsnis įtvirtintą nuostatą, kad kreditorius gali ginčyti skolininko sudarytus sandorius, būtina aiškinti atsižvelgiant į besivystančius visuomeninius santykius, todėl *actio Pauliana* galima ginčyti ne tik tiesiogiai skolininko sudarytus sandorius, bet ir skolininko kreditorių sudarytus sandorius, kurie pažeidė kitų skolininko kreditorių teises.

5. Jei dėl skolininko sudaryto sandorio skolininkas tampa nemokus, bankrutuoja arba be kreditoriaus sutikimo sumažina ar sunaikina pateiktą prievolės įvykdymo užtikrinimą, skolininkas įgyja teisę reikalauti įvykdyti prievolę nedelsiant, o kartu ir teisę pareikšti *actio Pauliana*.

6. Bendra taisyklė, kad *actio Pauliana* galima ginčyti tik tuos skolininko sandorius, kurių sudaryti šis neturėjo teisinės prievolės. Sandorio sudarymo neprivalomumo sąlyga nėra būtina *actio Pauliana* pareiškimo sąlyga, jei yra ginčijami sandoriai, kuriais buvo suteikta pirmenybė kitiems skolininko kreditoriams ir kurie buvo sudaryti skolininkui esant nemokiam.

7. Kreditoriaus teisės yra pažeidžiamos ir tais atvejais, kai sumažėja skolininko realus turtas arba kitaip apsunkinama kreditoriaus galimybė nukreipti savo reikalavimo patenkinimą į kitą skolininko turtą, nors formaliai, vertinant jo piniginę išraišką, turtas gali būti ir nesumažėjęs. Pabrėžiama, kad vertinant, ar skolininko sudarytas sandoris pažeidė kreditoriaus interesus, būtina padaryti išvadą, kad ginčijamas sandoris iš tikrųjų pažeidė kreditoriaus teises.

8. Atsižvelgiant į prievolių įvykdymo užtikrinimo instituto esmę, *actio Pauliana* galima ginčyti ne tik sandorius, lėmusius skolininko nemokumą arba pirmenybės kitam kreditoriui suteikimą, bet ir sumažino įkeisto turto vertę, kuria buvo užtikrinta kreditoriaus reikalavimo teisė.

9. Remiantis pagrindiniu civilinės teisės principu, kad sąžiningo įgijėjo teisės turi būti ginamos, darytina išvada, kad *actio Pauliana* pagrindu pripažįstant negaliojančiu vienašalį atlygintą sandorį būtina atsižvelgti į šalies, kurios naudai buvo sudarytas sandoris, sąžiningumą.

10. Neatlygintinas sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu nepaisant trečiojo asmens sąžiningumo, tačiau sprendžiant sandorio pripažinimo negaliojančiu teisinių pasekmių (restitucijos) klausimą į trečiosios šalies sąžiningumą turėtų būti atsižvelgta. Sąžininga trečioji šalis, įgijusi turtą neatlygintino sandorio, pažeidžiančio skolininko kreditoriaus interesus, pagrindu, turėtų gražinti tokį turtą arba jo vertę, buvusią *actio Pauliana* pareiškimo metu ar kai sužinojo arba turėjo sužinoti, kad skolininkas buvo nesąžiningas (pagal CK 6.145 str. 2 d.).

LITERATŪRA

NORMINĖ LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992. Nr. 33–1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 1964. Nr. 19–138.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 1964. Nr. 19–139.
5. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso papildymo 57⁽¹⁾ straipsniu ir 84, 318, 472⁽¹⁾ straipsnių pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 1998. Nr. 57–1582.
6. Lietuvos Respublikos laikinosios atsiskaitymų tvarkos ir sąlygų įstatymas // Valstybės žinios. 1993. Nr. 31–711.
7. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74–2262.
8. Nyderlandų Karalystės civilinis kodeksas.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

9. Buchem-Spapens A. M. J. Faillissement en surseance van betaling. – Devenor, 1998.
10. Corpeleijn Ch., Herschdorfer M., Duhot S. S. M. Corporate Insolvency Law in the Netherlands. – Brisbane, 2001.
11. Hartkamp A. S., Tillema M. M. M. Contract Law in the Netherlands. – Netherlands, 1995.
12. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. Pirmasis leidimas. – Vilnius: Justitia, 2002.
13. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Pirmasis leidimas. – Vilnius: Justitia, 2003. T. 1.
14. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. – Vilnius: Justitia, 1996.
15. Nieuwenhuis J. H., Stolker C. J. J. M., Valk W. L. Burgerlijk wetboek. Tekst & Commentaar. – Deventer, 1998.
16. Wood Ph. R. Principles of International Insolvency. – London, 1995.

TEISMŲ PRAKTIKA

Lietuvos Respublikos teismų sprendimai:

17. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje *V. Babarskis v. Boguševičius*, Nr. 3K-3-425/2000, kat. 42.
18. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *AB Turto bankas v. AB „Rimeda“, AB Lietuvos taupomasis bankas*, Nr. 3K-3-201/2001, kat. 15. 2. 1. 1., 31. 6. 1., 125. 6.
19. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Panevėžio maistas“ v. AB Lietuvos žemės ūkio bankas*, Nr. 3K-3-304/2001, kat. 31. 6.
20. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. balandžio 4 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vaitana“ v. D. Bražulienė ir E. Palčiukas*, Nr. 3K-3-415/2001, kat. 31. 6. 1.
21. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje *V. Kastanauskas v. D. Bražulienė, E. Palčiukas, M. Matisan*, Nr. 3K-3-569/2001, kat. 31. 6. 1.
22. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje *Antstolių kontoros prie Kauno rajono apylinkės teismo v. V. Krikščiukaičio įmonė „Univers“ ir A. Krikščiukaičiui*, Nr. 3K-7-603/2001, kat. 27. 6., 31. 6., 39. 6. 2. 13., 119.
23. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 21 d. nutartis civilinėje byloje *Vilniaus apskrities VMĮ v. T. Rozovskis*, Nr. 3K-3-1253/2001, kat. 31. 6. 1.
24. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gruodžio 10 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Lietuvos draudimas“ v. I. Šerstniovai, V. Šerstniovai, A. Šerstniovui, R. Kličmanui*, Nr. 3K-3-1298/2001, kat. 31. 6. 1., 25. 8. 1.
25. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 3 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Litimpeks bankas“ v. UAB „Pajūrio paslaptys“, F. Puzemskio firma „Forena“*, Nr. 3K-3-710/2002, kat. 15. 2. 1. 1., 25. 8. 1., 31. 6. 1., 31. 5., 37. 8., 40. 6.
26. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje *V. Andreičiuk v. R. Stundžienė, J. Cholodova ir Z. Girdauskienė*, Nr. 3K-3-221/2002, kat. 15. 2. 1. 3., 31. 6. 1.
27. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje *A. Safonovas v. T. Safonova, A. Ivanova, J. Zavjalova, S. Larionovas, Žemės ir kito nekilnojamojo turto kadastro ir registro valstybės įmonė*, Nr. 3K-3-898/2002, kat. 31. 6. 1.
28. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 24 d. nutartis civilinėje byloje *A. Rakauskas v. A. Šinkūnas, E. Pukėnas*, Nr. 3K-3-926/2002, kat. 31. 6. 1.

Nyderlandų Karalystės teismų sprendimai:

29. **Nyderlandų Karalystės** Aukščiausiojo Teismo 1976 m. gruodžio 10 d. sprendimas civilinėje byloje *Loeffen e. o. v. Mees&Hope I*, NJ 1977, 617.
30. **Nyderlandų Karalystės** Aukščiausiojo Teismo 1984 m. balandžio 27 d. sprendimas civilinėje byloje *Steinz e. o. v. Amro*, NJ 1984, 680.
31. **Nyderlandų Karalystės** Aukščiausiojo Teismo 1987 m. liepos 8 d. sprendimas civilinėje byloje *Loeffen e. o. v. Mees&Hope I*, NJ 1988, 104.
32. **Nyderlandų Karalystės** Aukščiausiojo Teismo 1991 m. kovo 22 d. sprendimas civilinėje byloje *Loeffen e. o. v. Mees ir Hope II*, NJ 1992, 214.

Actio Pauliana

Doctoral Candidate Dalia Augaitė

Law University of Lithuania

Keywords: *actio Pauliana, legal obligation, unfair debtor.*

SUMMARY

The fountainhead of civil institute of actio Pauliana derives from Roman law that established the main principles of it. The present thesis deals with the application of actio Pauliana as one of the specific creditors' measure in the view of developing social relations. Moreover, it presents the main questions that can arise for the creditors in defence of their rights.

The purpose of the thesis is in the light of the national law and practice of the Supreme Court of Lithuania, comparing with the provisions of the Civil Code of the Netherlands to analyze the provisions of actio Pauliana application. The thesis aims to attract attention to certain aspects that are of the paramount importance while interpreting and applying the provisions of actio Pauliana. The creditor can avoid the transaction of debtor if: 1) the debtor has concluded it without being obliged to do so; 2) in concluding the transaction, the debtor and the person with whom the debtor acted knew or should have known that the interests of the creditors would be defeated as a result; 3) the transaction prejudiced the creditor's rights. Nevertheless, the author of the paper emphasizes that on the basis of actio Pauliana it is allowed to challenge the transactions made by the other persons than debtor; in the case of unilateral transaction it is necessary to proof that the person who was the object of the transaction knew when the transaction was performed that the interests of creditors would thereby be defeated; the injury can evidence in different ways and there is no requirement that due to transaction debtor would become insolvent; the annulment of the transaction has to have subsequences only in respect of creditor and as much as his claim and etc.

